

Paweł Gut, *Ustrój, organizacja i działalność sądownictwa patrymonialnego we wschodnich prowincjach Prus w latach 1740–1849. Studium z dziejów instytucji prawnej*, wyd. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowe w Szczecinie, Warszawa–Szczecin 2013

<http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2014.019>

W pracy autor w szczególności i wyczerpujący sposób omówił zagadnienie organizacji i funkcjonowania sądownictwa patrymonialnego w rdzennych prowincjach państwa pruskiego od czasów Fryderyka II, aż do ostatecznego zniesienia tego rodzaju jurysdykcji sądowych na początku 1849 r. Przedmiotem opracowania jest zatem przede wszystkim sądownictwo patrymonialne na Śląsku, Pomorzu, w Prusach Wschodnich i Zachodnich oraz w Brandenburgii.

Monografia podzielona została na dwie części. Pierwsza obejmuje czasy fryderycjańskie. W pierwszym rozdziale autor skupia się na okresie do wprowadzenia ordynacji sądowej z 1793 r. i landrechtu z 1794 r., a w drugim od wprowadzenia obu kodyfikacji aż do pokonania Prus przez Napoleona w 1806 r. W drugiej części skupił się natomiast na okresie budowy nowoczesnego państwa w monarchii Hohenzollernów.

W poszczególnych rozdziałach autor szczegółowo omówił organizację sądów patrymonialnych, ich personel, kompetencje oraz miejsce w strukturze organizacyjnej sądownictwa na terenie państwa pruskiego. Dokonał ponadto porównania wzajemnego wpływu regulacji prawnych obowiązujących w poszczególnych częściach państwa Hohenzollernów.

Podstawą rozważań prowadzonych przez Pawła Guta jest niezwykle do-

kładne omówienie poszczególnych aktów prawnych mających wpływ na funkcjonowanie sądownictwa patrymonialnego. Szczególną wartość tym rozważaniom nadaje jednak, nietypowe dla archiwistów, porównanie stanu idealnego opisanego w aktach prawnych z rzeczywistym funkcjonowaniem sądów patrymonialnych, odtworzonym na podstawie innych źródeł. Porównanie to pokazuje, jak dalece rzeczywistość odbiegała od zamysłu władz.

Prowadzi to zresztą do pewnego spostrzeżenia o rzeczywistej sile maszyny biurokratycznej państwa Hohenzollernów, której elementem centralnym był król. Pruska biurokracja, tradycyjnie przedstawiana jako wzorcowy przykład maszyny zarządzającej funkcjonowaniem państwa absolutnego, rozciągając swoją przemożną kontrolę nad społeczeństwem, wprzęgała je w pracę dla dobra państwa.

W rzeczywistości jednak szczególnie pruscy junkrowie stawiali silny opór przeciw ingerencji państwa w wykonywanie przez nich przywilejów stanowych i sprawowanie władzy nad podległą im ludnością w posiadanych dobrach. Wobec tego oporu państwo nie miało realnej siły pozwalającej wymusić na szlachcie wprowadzenie wielu projektowanych przez nie rozwiązań. Często było wręcz odwrotnie, to szlachta wymuszała na władzy wycofanie się z wprowadzanych regulacji.

Walka państwa ucieleśnianego przez króla i jego administrację ze szlachtą pokazuje, że nawet absolutna władza Fryderyka II i jego następców była ograniczona stosunkami społecznymi, trudnościami w funkcjonowaniu maszyny biurokratycznej, sporami kompetencyjnymi pomiędzy poszczególnymi ministrami i urzędami, a także osobistymi przymiotami władcy. Ten ostatni czynnik był szczególnie ważny w czasie panowania Fryderyka Wilhelma II i Fryderyka Wilhelma III, których słabość charakteru i częste zmiany decyzji prowadziły czasem do paraliżu jakichkolwiek reform.

Wracając jednak do recenzowanej książki, podkreślić należy niezwykłą wnikliwość badawczą autora, której wyrazem jest nadzwyczaj szeroka podstawa źródłowa i bibliograficzna zgromadzona i przestudiowana w celu napisania pracy. Wyrazem tej benedyktyńskiej pracy Pawła Guta są szerokie przypisy uzupełniające i rozszerzające treść poszczególnych rozdziałów.

Cennym uzupełnieniem książki są również indeksy geograficzny i osobowy pozwalające na łatwe nawigowanie w tym rozbudowanym i bogatym w informacje dziele.

Nie ma jednak dzieł pod każdym względem doskonałych. Również Paweł

Gut nie ustrzegł się błędów. Najpoważniejszym wydaje się konstrukcja pracy. Poszczególne rozdziały, przede wszystkim w części drugiej, zajązają się chronologicznie. Powoduje to kilkukrotne powtarzanie przez autora niektórych treści, a w konsekwencji niepotrzebne zwiększenie objętości pracy.

Podsumowując, monografia Pawła Guta jest nad wyraz cennym uzupełnieniem dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie historii administracyjnej monarchii Hohenzollernów. W przyszłości będzie ona zapewne jednym z podstawowych opracowań dla badaczy ustroju sądownictwa oraz zagadnień pokrewnych na terenach wchodzących w skład państwa pruskiego.

Monografia ta jest cenna również jako przykład modelu badań ustrojowych polegających nie tylko na oparciu się na analizie aktów prawnych w celu stworzenia idealnego modelu, ale również jego skonfrontowaniu z rzeczywistością. W sposób zasadniczy podnosi to wartość pracy, ponieważ pozwala wyciągnąć wnioski niedostępne na podstawie samych aktów prawnych. Monografię Pawła Guta należy zatem polecić jako jedno z podstawowych opracowań, we wszystkich badaniach dotyczących ustroju państwa pruskiego.

Hadrian Ciechanowski

(Archiwum Państwowe w Toruniu)